

واکاوی جایگاه پژوهش در برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان^۱

ناصر عباسی^۲

عاطفه عبدی لیفکوئی^۳

چکیده

توسعه فرهنگ پژوهش، در نظام آموزش و پرورش از جایگاه والایی برخوردار است؛ به گونه‌ای که بدون انجام پژوهش، امور آموزشی نیز از پویایی و نشاط لازم برخوردار نخواهد بود. حال توجه به امر پژوهش در دانشگاه فرهنگیان از اهمیتی مضاعف برخوردار است؛ چرا که مهارت‌های پژوهشی منجر به توانمندسازی دانشجو معلمان در حین تحصیل و در نهایت تدریس و حل مسائل آموزشی می‌شود. زبان و فرهنگ عربی به دلیل اشتراکات فراوان با زبان و فرهنگ فارسی و نیز اهمیت دینی و مذهبی که در ایران دارد، همواره مورد توجه پژوهشگران و زبان‌شناسان ایرانی بوده است؛ بنابراین این پژوهش قصد دارد جایگاه پژوهش در برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان را واکاوی نماید. روش پژوهش حاضر، به لحاظ شیوه جمع‌آوری داده‌ها از نوع پژوهش‌های تحلیل محتوای توصیفی و تحلیلی است. هدف این پژوهش، شرح کامل دروس پژوهش محور و نگاه دقیق و توجه جتدی به جایگاه پژوهش در برنامه درسی رسمی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان می‌باشد. بررسی‌ها نشان داد که تنها ۵٪ از برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان را دروس پژوهشی به خود اختصاص داده‌اند و رویکرد غالب در برنامه درسی این رشته رویکرد کیفی است. نتایج این مطالعه می‌تواند نیم‌رخ منسجم پیش‌روی برنامه‌ریزان درسی این رشته قرار دهد و به لحاظ اهمیت موضوع، مسئولین امر را در جهت رفع نواقص، توجه بیشتر به غنی‌تر شدن و کاربردی‌سازی برنامه‌درسی این رشته یاری نماید.

واژه‌های کلیدی: آموزش زبان عربی، برنامه درسی، پژوهش، تحلیل محتوای توصیفی و تحلیلی، دانشگاه فرهنگیان.

۱- تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۰۲/۲۷

تأیید نهایی: ۱۴۰۰/۰۷/۱۴

۲- دکتری تخصصی زبان‌شناسی همگانی، گروه تحقیق و پژوهش اداره کل آموزش و پرورش زنجان، ایران. (نویسنده مسئول)
naser241@gmail.com

۳- دانشجو معلم دانشگاه فرهنگیان تهران، رشته آموزش زبان عربی، پردیس نسیمه واحد شهید باهنر، ایران.

۱. مقدمه

امروزه با توجه به شرایط رو به رشد جامعه، شاهد تحولات و شرایط جدیدی هستیم. توسعه علوم مختلف در تعیین سرنوشت هر جامعه‌ای تأثیر بسزایی دارد. ویژگی زندگی دوران معاصر، از جمله رشد و تحول روزافزون علم، فناوری و رقابت‌های بین‌المللی در عرصه تولید، دانش و فنون، نیازمند تربیت دانش‌آموختگان خلاق، نوآور، با مطالعه و پژوهشگر است (رضایی، قدم‌پور و پاشاشریفی، ۱۳۸۷: ۱۵۳).

آموزش پژوهش به‌عنوان زیربنای توسعه و پیشرفت جامعه به شمار می‌رود. به‌طوری‌که می‌توان اذعان داشت که بدون پژوهش، شاهد رشد و توسعه پایدار نخواهیم بود (گروستیک و الیس، ۲۰۰۷). همان‌طور که می‌دانیم یکی از خاستگاه‌های پژوهش و تحقیقات در هر کشوری، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی آن هستند که در این میان دانشگاه‌های سراسر کشور نیاز تخصصی کشور را تأمین می‌کنند و دانشگاه فرهنگیان نیز به تربیت معلمان آینده کشور می‌پردازد زیرا پژوهش در پیوند عمیق با آموزش و پرورش است و نمی‌توان تنها برای آن، حضوری ساختاری و موردی را در نظر داشت (عبدالخانی، ۱۳۹۵)؛ بنابراین با عنایت به جایگاه ویژه آموزش و پرورش در توسعه ملی بخصوص توسعه فرهنگی کشور که در آن معلم به‌عنوان محور و کارگزار اصلی صحنه تعلیم و تربیت به شمار می‌آید و همچنین به‌منظور ارتقاء سطح کیفی فرآیند یادگیری و یاددهی و جذب و تربیت نیروی انسانی متعهد و کارآمد موردنیاز آموزش و پرورش، دانشگاه فرهنگیان در سطح کشور این مسئولیت خطیر را به عهده دارد (اله‌ویردی، حسنی، قلاوندی، موسوی، ۱۳۹۷).

معلمان، مهم‌ترین رکن نظام آموزشی در فرایند تربیت دانش‌آموزان به شمار می‌آیند، آن‌ها باید بیش‌ازپیش برای ایفای نقش‌های دشوار خود، آماده شوند (ترانک و آرتور^۱، ۲۰۰۷). با توجه به صلاحیت‌ها و توانمندی‌های مورد انتظار از معلم، وجود امکانات و فرصت‌های پژوهشی در برنامه درسی دانشگاه فرهنگیان کل کشور جزء ضروریات است؛ که درنهایت، این امر آموزش علوم جدیدی را برای دانشجومعلمان به ارمغان می‌آورد. امروزه بیشتر از هر زمان دیگر مریبان باید یک نیروی کار متنوع با قابلیت پژوهش علمی، بررسی و تصمیم‌گیری آگاهانه را آماده کنند (جورج و میامی^۲، ۲۰۰۰).

بنا به این ضرورت که جهان امروز جهان پرسش‌گری و طرح مسئله است، تعلیم و تربیت و در رأس آن دانشگاه فرهنگیان و مدارس باید به ابزار پاسخگویی که همانا پژوهش و خردورزی است، مجهز باشند و معلمانی پرورش دهند که دانش‌آموزان خود را در این مسیر هدایت کنند. حال برخی گمان می‌کنند تنها راه توسعه حرفه‌ای معلمان، برگزاری کلاس‌های ضمن خدمت درزمینه‌ی دانش محتوایی و مهارت‌های تدریس است؛ درحالی‌که ما می‌دانیم نیازهای معلمان در این عصر، تغییر یافته است. انفجار دانش و اطلاعات در قرن اخیر، اهمیت تحقیق و پژوهش را بیش‌ازپیش آشکار نموده است. امروزه سواد پژوهشی یکی از ضروری‌ترین سوادها برای توسعه حرفه‌ای معلمان محسوب می‌شود (معروفی و کرمی، ۱۳۹۴).

پذیرش نقش پژوهشی از سوی معلم در کنار دو وظیفه مهم دیگر او مبنی بر وظیفه استفاده از یافته‌های پژوهشی تولیدشده توسط دیگران و وظیفه آموزش پژوهش به دانش‌آموزان، ضرورت دانا و توانا کردن آن‌ها در حوزه اقدام پژوهی را روشن می‌سازد. این امر بدان معناست که معلم باید از تدریس و عمل تربیتی عادی شده فاصله گرفته و

1. Grostick & Alice
2. Trunk & Arthur
3. George & Miami

به‌سوی تدریس و عمل فکورانه پیش برود، به‌نحوی‌که با بینشی پژوهشی مسائل کلاس و مدرسه را بکاود و با اقدام پژوهی و ژرفاندیشی به یافتن راه‌حل‌ها، کاربرد بلافصل یافته‌ها و اخذ بازخورد مداوم به اصلاح و بهبود فرآیندهای آموزشی و پرورشی بپردازد. بر این اساس، توانایی جمع‌آوری سامانمند اطلاعات درباره، موقعیت‌های خاص آموزشی، تدریس و یادگیری دانش آموزان و متعاقباً به‌کارگیری روش‌های خاصی برای بهبود آن است که منجر به ارتقاء توانایی دانش آموزان می‌شود، یکی از شایستگی‌هایی است که معلمان در آموزش‌های بدو خدمت باید به آن دست یابند (برنامه‌درسی آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان، ۹۴).

تحریک دانشجوی‌معلمان در علاقه‌مند شدن به علم و نیاز به تغییر در آموزش علوم از نیازهای اساسی آموزش‌وپرورش و کشور است. آموزش به‌منزله «پژوهش» یک رویکرد تربیتی مهم است (وایت رس^۱ و همکاران، ۲۰۱۳)؛ بنابراین یکی از چالش‌هایی که این دانشگاه امروزه با آن روبروست، خلق فرصت‌های یادگیری است که بر توانایی دانشجوی‌معلمان جهت رویارویی مؤثر با موقعیت‌های واقعی تربیتی و آموزشی تأثیرگذار باشد. هدف همه برنامه‌های علمی باید حل مسئله و توسعه مهارت‌های پژوهش که ضروری برای رقابت مؤثر در بازار جهانی است، باشد. (ملکی، ۱۳۹۵). در صورتی‌که در طول برنامه آموزش حرفه‌ای دانشجوی معلمان فرصت پژوهش در تجربه را به دست آورند، به توانایی‌های موردنیاز برای مواجهه با موقعیت‌های نامعلومی که در آن غوطه‌ورند دست خواهند یافت و قادر خواهند بود این توانایی را به دانش آموزان خود منتقل کنند (برنامه‌درسی آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان، ۱۳۹۵). لذا دانشگاه فرهنگیان کشور باید سعی نماید برنامه‌درسی خود را مجهز به دروسی نماید که این نیاز را به‌خوبی برطرف که از مهم‌ترین آن‌ها، دروس پژوهشی هستند.

دروس پژوهشی، دانش محتوا را در دانشجوی معلمان توسعه بخشیده و با سازوکارهای خود، قدرت و شایستگی معلمان را برای مواجهه با مسائل فرا روی یاددهی - یادگیری توسعه می‌بخشد. به‌این‌ترتیب دانشجوی معلمان با گذراندن این دروس، ضمن کار گروهی و درک اهمیت هم‌افزایی در توسعه حرفه‌ای به‌طور هم‌زمان توان تخصصی خود در حوزه دانش تربیتی، دانش موضوعی، دانش فناوری آموزشی توسعه می‌دهد (برنامه‌درسی آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان، ۱۳۹۵).

بر اساس پژوهش کین و میلوویک^۲ (۲۰۱۰) پژوهش در عمل می‌تواند تأثیر مثبتی روی درک، عمل و اخلاق حرفه‌ای معلمان داشته باشد و به توسعه یادگیری مادام‌العمر در بین معلمان کمک می‌نماید. معلمان پژوهشگر، معلمان فکوری هستند که همواره در پی حل مسئله هستند.

از آنجاکه پژوهش، یک امر حیاتی برای نظام آموزش‌وپرورش هر کشوری است؛ در ایران بخش اعظمی از آن، از طریق برنامه‌درسی دانشگاه فرهنگیان به معلمان القا می‌شود؛ و با توجه به اینکه یکی از رشته‌های پرمقتاضی دانشگاه فرهنگیان، رشته آموزش زبان عربی است، زبان عربی دانش تخصصی دانشجوی معلمان این رشته است؛ بنابراین توانمندسازی پژوهشی دانشجوی‌معلمان این رشته از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ چرا که؛ زبان عربی زبان دین و آیین و فرهنگ و تمدن اسلامی است. این زبان یکی از عوامل وحدت در بین جوامع و ملل مختلف دنیا با بیش از یک میلیارد مسلمان بشمار می‌آید. علاوه بر آن، درس عربی در نظام آموزشی ایران کاربردی و در جهت پیشبرد اهداف اخلاق اجتماعی جمهوری اسلامی ایران است؛ و همان‌طور که مقام معظم رهبری فرمودند: «زبان عربی کلید معارف اسلامی است»؛ بنابراین دانش‌پژوهشی در آموزش زبان عربی به درک مفاهیم دینی و قرآنی دانشجوی معلمان، بهبود

1. White Ross
2. Kane & Milovik

تدریس و انتقال آن به دانش آموزان کشور کمک شایانی خواهد کرد. وست^۱ (۲۰۱۱) بیان می‌کند معلمان فکور همیشه در جستجوی راه‌هایی برای بهبود تدریس خود هستند (به نقل از کین و میلوویک، ۲۰۱۰).

وجه عمده تفاوت علم با سایر منابع معرفتی در «روش» است. روش در رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان تحت عنوان «روش تحقیق و مآخذ شناسی» ارائه شده است. این درس درسی است که به منظور انجام پژوهش‌های نظری و کاربردی آشنایی با روش تحقیق علمی در حوزه زبان و ادبیات عربی امری است که در درس تحقیق انجام می‌پذیرد. استفاده بهینه از منابع و مآخذ متون ادبی تنها با کسب مهارت در روش تحقیق میسر خواهد بود (برنامه درسی دوره کارشناسی پیوسته رشته آموزش زبان عربی، سرفصل دروس، ۱۳۹۵). روش تحقیق فراهم آوردن فرصت‌های پژوهشی از طریق متون مختلف و آموزش مفاهیم در قالب بستر طبیعی نوشتن متن‌های آموزشی است. روش به دانشمندان کمک می‌کند حرفشان را با اصول و پایه مطرح کنند.

روش‌های تحقیق و پژوهش، خود، تاریخچه طولانی دارند. اگر ما در مقطعی از تاریخ قرار داریم که «جهت‌گیری روش‌شناختی سوم» یعنی روش‌های ترکیبی هم خود را نشان می‌دهند؛ اما گذشته این رویکردها به صورتی بوده است که ابتدا روش‌های کمی بوده‌اند و بعد به لحاظ آکادمیک روش‌های کیفی شکل گرفته است و امروز ما همزیستی متقابل را در روش‌های ترکیبی می‌بینیم. حال با تحولاتی که صورت گرفته است روش‌های و رویکردهای پژوهش به‌عنوان عنصر بنیادی برای هر علمی تبدیل شده‌اند که در فرایند آموزش هر رشته تحصیلی یکی از راه‌های انتقال آن‌ها قرار دادن و گنجانده آن در برنامه‌های درسی است که در نظام‌های آموزشی مختلف به شکل‌های متفاوت ارائه می‌شوند. در دانشگاه فرهنگیان نیز امر پژوهش در برنامه درسی به شیوه‌های مختلف تدوین شده است؛ یعنی با توجه به اینکه ما با امر تعلیم و تربیت روبرو هستیم دروس در قالب دروس تربیتی، تخصصی، عمومی، تربیت اسلامی، معارف اسلامی، تخصصی تربیتی و ... ارائه شده‌اند.

مطالعه عمیق و دقیق جایگاه پژوهش در رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان از ضرورت به خصوصی برخوردار است. چراکه این مطالعه، به برنامه ریزان درسی کمک خواهد کرد تا به جایگاه پژوهش در برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی پی ببرند و با بررسی وضعیت موجود به اصلاح و بازنگری برنامه درسی این رشته پردازند. این اصلاح و بازنگری، خود، گامی خواهد شد، جهت برخورداری کشور از معلمانی جوان و پژوهشگر. معلم پژوهشگر نیز، نسلی پژوهشگر تربیت خواهد کرد. حال اگر به مسئله پژوهش در رشته آموزش زبان عربی توجه شایانی شود، این نومعلمان می‌توانند دانش‌آموزانی تربیت کنند که توانایی حل مسائل دینی خود را داشته و با تدبیر در مسائل دینی خواهد توانست، به پژوهش و واکاوی در آیات قرآن و احادیث پردازند.

در خصوص بررسی جایگاه پژوهش در برنامه درسی دانشگاه فرهنگیان، پژوهش‌هایی صورت گرفته است؛ لکن در خصوص بررسی جایگاه پژوهش در برنامه درسی رشته‌های مختلف که دارای اقتضاعات و روش‌های پژوهشی خاص خود هستند متمرکز نشده‌اند. از جمله این پژوهش‌ها:

رضانی، مهنی و عزیزی (۱۳۹۷) با هدف شناسایی موانع و چالش‌های مؤثر بر ناکارآمدی پژوهش در دانشگاه فرهنگیان با عنوان، «بررسی موانع و چالش‌های مؤثر بر ناکارآمدی پژوهش در دانشگاه فرهنگیان: رویکردی مبتنی بر نظریه داده بنیاد» به این نتیجه دست یافتند که وجود مشکلات و موانع زیرساختی، اقتصادی، آموزشی، فرهنگی، ارتباطی، ساختاری-اداری، مدیریتی-اجرایی و فردی-انگیزشی از جمله چالش‌هایی هستند که بر ناکارآمدی پژوهش

1. West

در دانشگاه فرهنگیان مؤثرند. بر این اساس اصلاح ساختار مدیریتی-اصلاح ساختار جذب اساتید و ارتقای سطح علمی آنان- افزایش منابع مالی، امکانات و تسهیلات پژوهشی-ارتقاء و توجه به مسائل انگیزشی دانشجویان-تغییر دید و اصلاح ماهیت وجودی دانشگاه-اصلاح مدیریت و سیاست‌گذاری‌های پژوهشی از جمله راهبردهایی برای رفع موانع و مشکلات پژوهشی حاکم بر دانشگاه فرهنگیان شناسایی شدند.

الهوریدی، حسنی، قلاوندی و موسوی (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان، «ارزیابی وضعیت نابرابری پردیس‌های دانشگاه فرهنگیان در سطح درون داد جهت نیل به پژوهش و توسعه پایدار» نشان دادند که از ۶۴ پردیس دانشگاه فرهنگیان مورد بررسی، پردیس‌های شهید چمران تهران، علامه امینی آذربایجان شرقی، شهید بهشتی خراسان رضوی و رسول اکرم (ص) خوزستان در دسته پردیس‌های برخوردار، چهار پردیس به‌عنوان پردیس‌های نیمه‌برخوردار و ۵۶ پردیس نیز به‌عنوان پردیس‌های محروم به لحاظ شاخص‌های درون‌داد آموزشی قرار گرفته‌اند.

عبدالخانی (۱۳۹۵) در پژوهشی به بررسی جایگاه آموزش و توسعه مهارت‌های پژوهشی دانشجویان در برنامه‌های درسی دانشگاه فرهنگیان پرداخته است و نتایج حکایت از آن دارد که پژوهش و مهارت‌های وابسته به آن جایگاه مهمی در دانشگاه فرهنگیان داشته و می‌توان مفاهیم مربوط به آن را به دو صورت واحد مستقل و تلفیقی در برنامه درسی نشان داد.

لقمانی‌شهمیری (۱۳۹۵) نشان می‌دهد که دانشگاه فرهنگیان می‌بایست با تبیین صحیح هویت ملی و تاریخی این سرزمین و آموزش آن نسل نو و جوان را با نگاه به آینده و با تکیه بر پشتوانه‌های قوی فرهنگی و تمدنی ایران اسلامی ضمن تقویت هویت ملی تاریخی، اعتقادی از بحران هویتی که هم فرصت سوز است و هم ثروت سوز جلوگیری به عمل آورد و این ممکن نمی‌شود جز با کار حساب‌شده و آموزش صحیح تاریخ فرهنگ و تمدن ایران اسلامی.

دهقان، مهram و کرمی (۱۳۹۵) نیز، در تحقیقی با عنوان، «ارزشیابی برنامه درسی دانشگاه فرهنگیان از حیث تربیت معلم پژوهشگر (مورد: پردیس‌های شهید بهشتی و شهید هاشمی نژاد)» به این نتیجه رسیدند که اگرچه دانشگاه فرهنگیان در چند سال اخیر به سمت پژوهش محور بودن حرکت کرده؛ اما هنوز دارای کاستی‌هایی هست که از جمله آن‌ها می‌توان به کمبود فضا، امکانات، زیرساخت‌های فیزیکی و تجهیزاتی و نیروی متخصص و بانگیزه اشاره کرد.

معروفی و کرمی (۱۳۹۴) در تحقیقی با هدف مطالعه پدیدارشناسانه تلفیق پژوهش در برنامه درسی تربیت معلم به‌منظور توسعه حرفه‌ای معلمان به این نتیجه رسیدند که پژوهش در عمل توانسته دانش و مهارت پژوهشی، دانش و مهارت تدریس، دانش شناسایی مسائل و مهارت حل مسئله آن‌ها را افزایش دهد؛ همچنین نگرش آن‌ها را نسبت به مسائل و نقش پژوهش در حل مسئله تغییر داده و به آن‌ها کمک کرده است که بعد از حل مسئله به رضایت درونی دست یابند.

فضل‌الهی قمشی، نوروزی و ملکی توانا (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان، «بررسی عوامل بازدارنده مؤثر بر پژوهش‌های فرهنگیان» به این نتیجه رسید که به ترتیب، عوامل فرهنگی، فردی (فنی و تخصصی)، نحوه ارائه خدمات پژوهشی، عوامل اداری-ساختاری و انگیزشی در پژوهش‌های فرهنگیان نقش بازدارندگی دارند و پایین بودن روحیه فعالیت‌های گروهی و تیمی برای انجام پروژه‌های تحقیقاتی، نهادینه نشدن فرهنگ پژوهش در میان فرهنگیان، اهمیت ندادن مسئولین به پژوهش‌های فرهنگیان از اولویت‌دارترین موانع هستند و اختصاص بخشی از وظایف

آموزشی معلمان به تحقیق و رسیدگی به وضعیت معیشتی آنان به ترتیب از مهم‌ترین و اولویت‌دارترین راهکارهای برون‌رفت به شمار می‌روند. تفاوت میزان شدت بازدارندگی عوامل مختلف مورد مطالعه نیز معنادار نیست.

پژوهش کوتسوپولوس، مولر و بوتسا^۱ (۲۰۱۲) با هدف بررسی نقش پژوهش‌های دوره دانشجویی معلمی در تسهیل ایجاد ارتباط زودهنگام و معنی‌دار میان پژوهش و عمل، نشان می‌دهد که پژوهش‌های دانشجویی معلمی، روش امیدوارکننده‌ای برای فرهنگ‌پذیری زودهنگام است.

با بررسی پیشینه‌ی تحقیق، مشخص می‌گردد که تمامی این پژوهش‌ها، اهداف خود را، بر دانشگاه فرهنگیان، ساختار دانشگاه، فضای فیزیکی، ساختار سازمانی و ... معطوف کرده‌اند و هیچ‌یک از تحقیقات پیشین به بررسی واحدهای درسی و برنامه درسی رشته‌های موجود، به صورت خاص متمرکز نشده‌اند. حال آنکه نوآوری و وجه برتری پژوهش حاضر این است که به جای بررسی ساختاری دانشگاه فرهنگیان، به بررسی برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی در دانشگاه فرهنگیان، به صورت خاص، پرداخته است. همچنین به نظر می‌رسد که نباید همه مشکلات و کمبودهای پژوهشی معلمان را تنها در ساختار دانشگاه فرهنگیان جست‌وجو کرد و این پژوهش قصد دارد با دیدگاهی متفاوت و توجه به محتوای برنامه درسی رشته‌ها جایگاه و موانع پژوهشی را مشخص نماید.

بنابراین؛ این پژوهش درصدد پاسخ به این سؤال اصلی است که پژوهش در برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان چه جایگاهی دارد؟ در ادامه و جهت نیل به پاسخ برای سؤال اصلی، چندین سؤال فرعی نیز به شرح زیر مطرح می‌گردد. تقدم و تأخر دروس پژوهشی و روش تحقیقی این رشته به چه شکل است؟ دروس پژوهشی رشته آموزش زبان عربی در مقایسه با دروس دیگر مانند دروس تربیتی، تخصصی، عمومی، تربیت اسلامی، معارف اسلامی، تخصصی تربیتی در قالب چند واحد ارائه شده است؟ دروس پژوهش محور رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان در قالب نظری ارائه شده‌اند یا عملی و کارگاهی؟ رویکردهای حاکم بر پژوهش در برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان کدام‌اند؟ سرفصل‌های معرفی‌شده رشته آموزش زبان عربی حول چه رویکردهایی هستند؟

۱-۱. روش پژوهش

پژوهش حاضر با استفاده از روش تحلیل محتوای برنامه درسی صورت گرفته است. روش تحلیل محتوا درصدد عینیت بخشیدن، کمی کردن و سنجش پذیری پیام‌ها از طریق نمادهای مشخص است. از این روش غالباً در شناسایی، تحلیل و ضبط محتوایی منابع چاپی و غیر چاپی استفاده می‌شود. در این روش می‌توان مجموعه‌ای از اسناد و متون را استخراج، شمارش و طبقه‌بندی کرد (باب الحوائجی، ۱۳۸۹). جامعه‌ی آماری پژوهش شامل برنامه درسی و سرفصل دروس رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان کشور می‌باشد که نمونه آماری ما دروس پژوهش محور این رشته هستند. لازم به ذکر است که کلیه دروس این رشته به صورت تمام مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و از این میان دروس پژوهشی بررسی شده‌اند. در این تحقیق تمامی دروس پژوهشی این رشته به لحاظ تعداد واحد و ترم ارائه مورد بررسی قرار گرفته‌اند. جهت اعتبارسنجی، این پژوهش، به تأیید ۳ تن از اساتید دانشگاه فرهنگیان رسیده است؛ و تمامی داده‌ها در پرسش‌نامه ثبت شده‌اند و سپس مورد بررسی قرار گرفته‌اند. همچنین کمی بودن و کیفی بودن دروس پژوهشی رشته آموزش زبان عربی و تقدیم و تأخر این امر نیز از اهداف مورد بررسی این تحقیق است. در جمع‌آوری

1. Kotsopoulos, Müller & Botsa

آمار و اطلاعات از آمارهای مربوط به چارت و برنامه درسی رسمی و سرفصل دروس رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان سراسر کشور استفاده شده است. تکنیک تحلیل داده‌ها و انجام محاسبات در این پژوهش، توسط نرم‌افزار رایانه‌ای Spss و Excel و آمارهای توصیفی و چارت و نمودارهای دایره‌ای انجام شده‌اند. همچنین برای ثبت واحدهای شناسایی شده اعم از تصاویر و نوشته‌ها از سیاهه واری محقق ساخته، استفاده شد.

با عنایت به این موضوع که یکی از شاخص‌ترین مقولات مورد بحث در آموزش، موضوع آموزش مبتنی بر پژوهش می‌باشد، بنابراین؛ این پژوهش سعی دارد با تمرکز بر برنامه درسی دانشگاه فرهنگیان و بررسی موردی دروس پژوهشی و رشته آموزش عربی به صورت موردی، قدم مهمی را در زمینه توسعه فرهنگ پژوهش در میان معلمان و دانشجو معلمان بردارد.

۲. یافته‌های پژوهش

در این قسمت قبل از پاسخ‌گویی به سؤالات پژوهش، لازم است اطلاعات کلی درباره کل واحدهای درسی دوره کارشناسی پیوسته رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان ارائه نماییم.

جدول ۱: کل واحدهای درسی دوره کارشناسی پیوسته رشته آموزش زبان عربی (برنامه درسی دوره کارشناسی پیوسته رشته آموزش زبان عربی، ۱۳۹۵).

تعداد واحد	نوع درس	
۸ واحد	مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	
۱۶ واحد	معارف اسلامی	
۳ واحد	ویژه دانشگاه فرهنگیان	
۱۹ واحد	تعلیم و تربیت اسلامی	
۱۸ واحد	تربیتی	
۸۱ واحد	تخصصی	
اضافه بر سقف واحد	اختیاری	
۱۴۵ واحد	جمع	

همان‌طور که داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد، در برنامه درسی رسمی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان مجموعه دروس ارائه شده ۱۴۵ واحد است. در ادامه لازم است، دروس پژوهش محور دوره کارشناسی پیوسته رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان مورد بررسی قرار گیرند.

جدول ۲: جدول توزیع دروس پژوهشی برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان

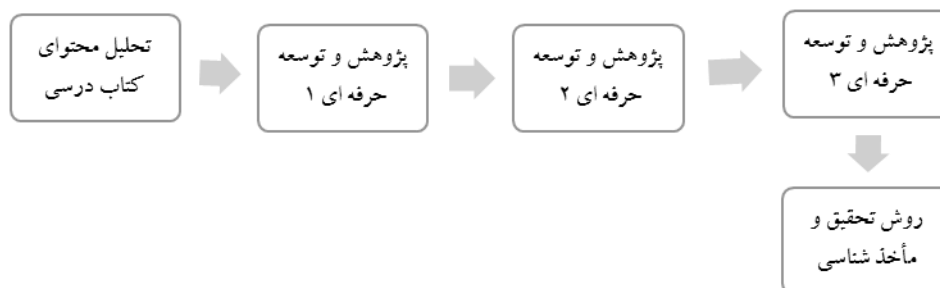
تعداد واحد	عنوان دروس	رشته
۲	تحلیل محتوای کتاب درسی	آموزش زبان عربی
۱	پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۱: پژوهش روایی	
۱	پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۲: کنش پژوهی	
۱	پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۳: درس پژوهی	
۲	روش تحقیق و مآخذ شناسی	
۷	جمع	

همچنین با توجه به داده‌های جدول ۲، در برنامه درسی رسمی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان، از ۱۴۵ واحد ارائه شده، ۷ واحد مرتبط با دروس پژوهشی ست. همچنین جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که دانشجویان این رشته موظف به گذراندن ۵ درس پژوهشی در طول سال‌های تحصیلی خود هستند. در ادامه لازم است، شرح دهیم هر یک از دروس پژوهشی در برنامه درسی رسمی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان، در چه ترمی ارائه می‌شوند.

جدول ۳: جدول توزیع دروس پژوهشی رشته آموزش زبان عربی در هر ترم

ترم	عنوان دروس	رشته
۲	تحلیل محتوای کتاب درسی	آموزش زبان عربی
۴	پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۱: پژوهش روایی	
۶	پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۲: کنش پژوهی	
۷	پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۳: درس پژوهی	
۷	روش تحقیق و مآخذ شناسی	
۷	روش تحقیق و مآخذ شناسی	

جدول شماره ۳ بیان می‌کند که دروس پژوهشی این رشته از ترم ۲ شروع شده و تا ترم ۷، هر ترم ارائه می‌شوند. اولین درس پژوهش محوری که دانشجویان این رشته موظف به گذراندن آن هستند، تحلیل محتوای کتاب درسی ست و آخرین درس پژوهش محور این رشته، روش تحقیق و مآخذ شناسی ست که در ترم ۷ ارائه می‌شود. نمودار ۱: ترتیب ارائه دروس پژوهشی رشته آموزش زبان عربی

نمودار شماره ۱ نشان می‌دهد که دانشجویان رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان در ترم ۷، دو درس پژوهش محور؛ پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۳ و روش تحقیق و مآخذ شناسی، موظف به گذراندن هستند. دروس پژوهشی نسبت به سایر دروس ارائه شده در رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان، دارای جایگاهی اند که جدول شماره چهار این جایگاه را نشان می‌دهد.

پژوهش به‌عنوان یک رکن مهم هر برنامه‌درسی رشته آموزش زبان عربی در مقایسه با دروس دیگر مانند دروس تربیتی، تخصصی، عمومی، تربیت اسلامی، معارف اسلامی، تخصصی تربیتی در قالب چند واحد ارائه شده است؟

جدول ۴: جایگاه دروس پژوهشی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان در مقایسه با دروس دیگر

نوع درس رشته	درس پژوهشی	تربیتی	تخصصی	عمومی	تربیت اسلامی	معارف اسلامی	تخصصی تربیتی	درس انتخابی	مجموع واحدها
آموزش زبان عربی	۷ واحد	۱۸ واحد	۵۴ واحد	۱۱ واحد	۱۹ واحد	۱۶ واحد	۲۷ واحد	-	۱۴۵

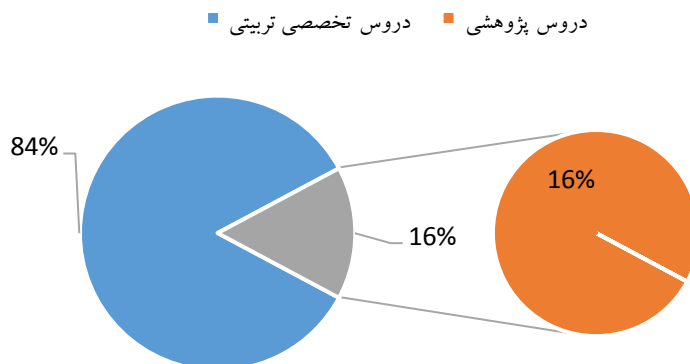
اکنون در جدول شماره ۴ به بررسی این موضوع خواهیم پرداخت که دروس پژوهشی ارائه شده در برنامه‌درسی رسمی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان، در کدام گروه از دروس تربیتی، تخصصی، عمومی، تربیت اسلامی، معارف اسلامی، تخصصی تربیتی قرار دارند.

جدول ۵: جدول بررسی ماهیت دروس پژوهشی رشته آموزش زبان عربی

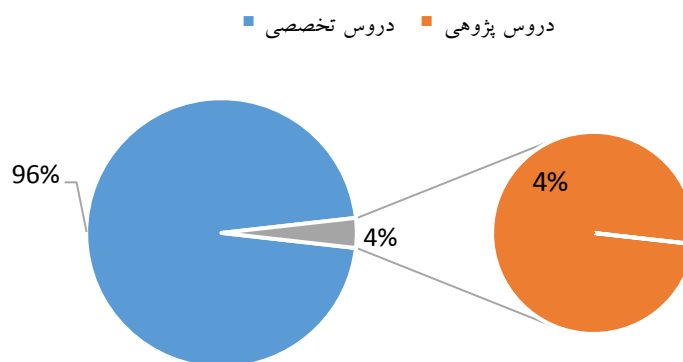
رشته	نوع درس	عنوان درس	تعداد واحد
آموزش زبان عربی	تخصصی تربیتی	تحلیل محتوای کتاب درسی	۲
		پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۱: پژوهش روایی	۱
		پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۲: کنش پژوهی	۱
	پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۳: درس پژوهی	۱	
	تخصصی	روش تحقیق و مآخذ شناسی	۲

بنابر اطلاعات به‌دست آمده در جدول شماره ۵، از مجموع ۲۷ واحد تخصصی تربیتی ارائه در این رشته، ۵ واحد و از مجموع ۵۴ واحد تخصصی این رشته، ۲ واحد مربوط به دروس پژوهشی هستند.

نمودار ۲: میزان وجود دروس پژوهی درون دروس تخصصی تربیتی

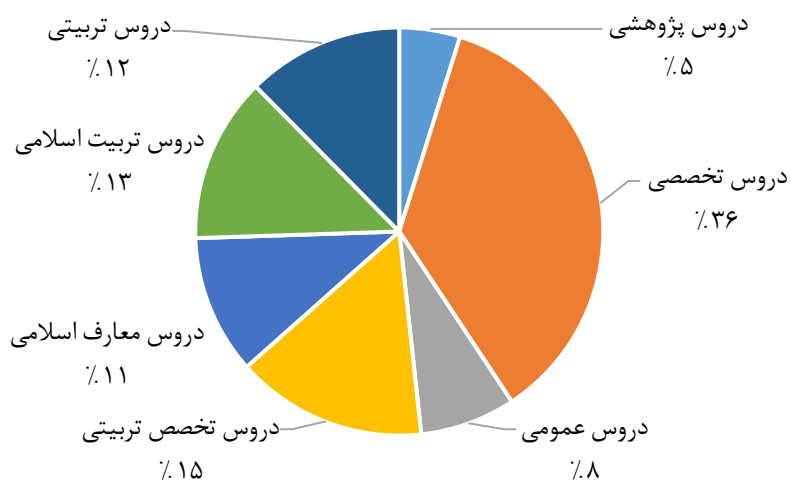

نمودار ۳: میزان وجود دروس پژوهی درون دروس تخصصی

پژوهی تشکیل

نمودار ۴: بررسی میزان جایگاه دروس پژوهی در مقایسه با سایر دروس رشته آموزش زبان عربی

همچنین نمودار شماره چهار نشان می‌دهد که کم‌ترین میزان جایگاه در برنامه‌درسی رسمی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان، متعلق به دروس پژوهش با ۵٪ میزان و بیشترین جایگاه مربوط به دروس تخصصی با ۳۶٪ است.

هرکدام از دروس پژوهشی این رشته دارای واحدهای نظری و عملی و کارگاهی خاص خود هستند که جدول شماره شش، میزان نظری و عملی و کارگاهی بودن این دروس را مشخص می‌نماید.

دروس پژوهش محور رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان در قالب نظری ارائه شده‌اند یا عملی و کارگاهی؟

جدول ۶: بررسی میزان نظری و عملی بودن دروس پژوهش محور رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان

نام درس	تعداد واحد نظری	تعداد واحد عملی	تعداد واحد کارگاهی
تولید محتوای کتاب درسی	۱	۱	-
پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۱: پژوهش روایی	-	-	۱
پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۲: کنش پژوهی	-	-	۱
پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۳: درس پژوهی	-	-	۱
روش تحقیق و مآخذشناسی	۱	۱	-
مجموع	۲ واحد	۲ واحد	۳ واحد

همان‌طور که در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود، فارغ‌التحصیلان رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان از مجموع ۷ واحد دروس پژوهشی، ۲ واحد را به‌صورت نظری و ۲ واحد را به‌صورت عملی و ۳ واحد را به‌صورت کارگاهی سپری خواهند کرد.

با توجه به سرفصل دروس رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان، برای هرکدام از دروس، منابع آموزشی خاصی معرفی شده است؛ که ما در ادامه به بررسی این منابع خواهیم پرداخت.

جدول ۷: رویکردهای حاکم بر پژوهش در برنامه‌درسی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان

نام درس پژوهشی	دروس کمی	دروس کیفی	دروس ترکیبی
تحلیل محتوای کتاب درسی			*
پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۱: پژوهش روایی	*		
پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۲: کنش پژوهی	*		
پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۳: درس پژوهی	*		
روش تحقیق و مآخذ شناسی ^۱	*		

همچنین اطلاعات به‌دست‌آمده از جدول شماره ۷ نشان می‌دهد که هیچ‌یک از دروس پژوهش محور رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان دارای رویکرد کمی نیست و در این میان، تحلیل محتوای کتاب درسی دارای

۱. درسی است که به‌منظور انجام پژوهش‌های نظری و کاربردی و آشنایی با روش تحقیق علمی در حوزه زبان و ادبیات عربی. (برنامه‌درسی رشته آموزش زبان عربی، ۱۳۹۵: ۲۲۱).

رویکرد ترکیبی و پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۱ و ۲ و ۳ و روش تحقیق و مآخذ شناسی نیز دارای رویکرد کیفی هستند.

۳. بحث و نتیجه‌گیری

توسعه فرهنگ پژوهش، نیازمند توجه جدی به این امر، از دوره ابتدایی است؛ و این تنها در صورتی امکان‌پذیر خواهد بود که دانش آموزان دارای معلمی پژوهشگر باشند و از آنجایی که دانشگاه فرهنگیان مسئولیت تربیت معلمان را بر عهده دارد؛ هدف از این تحقیق بررسی جایگاه پژوهش در برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان بود. بدیهی است گسترش فرهنگ پژوهش در این رشته، بسط تعمق و تدبر در آیات قرآنی و احادیث را نیز در پی خواهد داشت.

بر طبق پرسش‌های پژوهش، بررسی‌ها نشان داد که؛ از ۱۴۵ واحد درسی این رشته، ۷ واحد مرتبط با دروس پژوهشی است. همچنین در پاسخ به سؤال پژوهش به‌عنوان یک رکن مهم هر برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی در مقایسه با دروس دیگر مانند دروس تربیتی، تخصصی، عمومی، تربیت اسلامی، معارف اسلامی، تخصصی تربیتی در قالب چند واحد ارائه شده است؟ باید بیان کنیم که دروس پژوهشی کمترین میزان در بین این دروس را به خود اختصاص داده‌اند.

طبق آمار به‌دست‌آمده؛ دروس پژوهشی ۵٪، دروس عمومی ۸٪، دروس معارف اسلامی ۱۱٪، دروس تربیتی ۱۲٪، دروس تربیت اسلامی ۱۳٪، دروس تخصصی تربیتی ۱۵٪ و دروس تخصصی ۳۶٪ است. لذا در رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان کمترین توجه به دروس پژوهشی و بیشترین توجه به دروس تخصصی شده است. در پاسخ به این سؤال که، رویکردهای حاکم بر پژوهش در برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان کدام‌اند؟ می‌توان گفت که دروس پژوهش محور این رشته، شامل ۲ واحد نظری، ۲ واحد عملی و ۳ واحد کارگاهی‌اند که از این میزان همگی دارای رویکرد کیفی‌اند؛ در این میان درس تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، در قالب رویکرد ترکیبی (کمی و کیفی) ارائه می‌شود؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که رویکرد حاکم بر برنامه درسی این رشته، رویکرد کیفی است و این امر موجب شده است؛ چارچوب نظری منسجم و قابل استناد جهت استفاده در مطالعات این رشته در دسترس نباشد.

لذا باید بگوییم؛ در برنامه درسی رشته آموزش زبان عربی دانشگاه فرهنگیان هیچ درسی با رویکرد کمی وجود ندارند. در پاسخ به سؤال، تقدم و تأخر دروس پژوهشی و روش تحقیقی این رشته به چه شکل است؟ باید بگوییم که اولین درس پژوهشی این رشته در ترم دو، تحت عنوان تحلیل محتوای کتاب‌های درسی با رویکرد ترکیبی ارائه شده است، در ترم ۴ پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۱ با رویکرد کیفی، در ترم ۶ پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۲ با رویکرد کیفی و در ترم ۷ پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۳ و روش تحقیق و مآخذشناسی با رویکرد کیفی به ترتیب ارائه شده‌اند. نظر به نقش انکارناپذیر پژوهش در پیشرفت و توسعه همه‌جانبه کشور، و در راستای نهادینه شدن فرهنگ پژوهش در بین دانشجویان پیشنهاد می‌گردد که به پژوهش دانش‌آموزی توجه ویژه گردد تا در دوران دانشجویی به‌صورت هدفمند و در تمامی رشته‌ها به این مهم پرداخته شود. هم‌چنین به نظر می‌رسد اقداماتی نظیر تأسیس پژوهش‌سراهای دانشجویی-معلمان، جشنواره‌ها و کارگاه‌های مقاله‌نویسی، تأسیس پژوهشکده آموزش و پرورش در همه‌ی شهرها و ارتباطات نزدیک مؤسسات آموزش زبان و گروه آموزش زبان خارجه در دانشگاه فرهنگیان به‌ویژه در رشته آموزش زبان عربی

بتواند ظرفیت‌های پژوهشی مطلوبی را ایجاد نماید. لذا با توجه به اینکه تنها ۵٪ درصد از برنامه درسی رشته آموزش عربی به بخش پژوهش اختصاص یافته است؛ پیشنهاد می‌گردد که برنامه‌ریزان درسی این رشته در جهت بهبود و افزایش سهم این بخش اقدام نمایند. علاوه بر آن، با توجه به اینکه واحد تحلیل محتوای کتب درسی در ترم دو ارائه شده است، لذا ارائه هم‌زمان واحد روش تحقیق و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی سبب خواهد شد که دانشجویان با روش تحقیق در تحلیل محتوا آشنایی کافی به دست آورند. همچنین با توجه به اینکه واحد روش تحقیق و مآخذ شناسی و پژوهش و توسعه حرفه‌ای ۳، هر دو در ترم ۷ ارائه می‌شوند، به نظر می‌رسد که بهتر است برنامه درسی طوری ارائه شود که در هر ترم یک درس پژوهشی در نظر گرفته شود. جهت بررسی جامع‌تر وضعیت پژوهشی برنامه درسی دانشگاه فرهنگیان، پیشنهاد می‌گردد در رابطه با سایر رشته‌های این دانشگاه پژوهش‌هایی صورت گیرد. با توجه به اینکه تعداد معدودی از پژوهش‌ها، معطوف به رشته‌ی آموزش زبان عربی در دانشگاه فرهنگیان بوده است؛ پیشنهاد می‌گردد؛ در رابطه با برنامه‌ی درسی و منابع درسی این رشته نیز مطالعاتی انجام گیرد.

منابع

- باب‌الحوائجی، فهیمه (۱۳۸۱). *تحلیل محتوا. دایره‌المعارف کنابرداری و اطلاع‌رسانی*؛ ج ۱. صص ۶۲۰-۶۲۳. تهران: کتابخانه ملی و مرکز اسناد جمهوری اسلامی ایران
- برنامه درسی دوره: کارشناسی پیوسته رشته آموزش زبان عربی (۱۳۹۵). گروه هماهنگی برنامه‌ریزی تربیت معلم. مصوب شورای برنامه‌ریزی
- رضایی، اکبر. قدم پور، عزت‌الله. پاشا شریفی، حسن (۱۳۸۷). «الگوی برای ایجاد انگیزه و مطالعه به پژوهش: بررسی اثربخشی آن در دانش آموزان دوره راهنمایی»، *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*. سال هفتم. شماره ۲۵. ۱۵۱-۱۸۴
- عبدالخانی، علی (۱۳۹۵)، «جایگاه آموزش و توسعه مهارت‌های پژوهشی دانشجویان در برنامه‌دستی دانشگاه فرهنگیان»، *همایش انجمن مطالعات برنامه درسی ایران*، دانشگاه بوعلی سینا، زمستان ۱۳۹۵، دوره ۱۴.
- فضل‌الهی قمشی، سیف‌اله؛ نوروزی، عباسعلی؛ ملکی‌توانا، منصوره (۱۳۹۱)، «بررسی عوامل بازدارنده موثر بر پژوهش‌های فرهنگیان»، *پژوهش در برنامه‌دستی*، دوره ۹، شماره ۳۲، صص ۱۰۸-۱۲۲.
- معروفی؛ یحیی، کرمی، زهره (۱۳۹۴). «مطالعه پدیدارشناسانه تلفیق پژوهش در برنامه درسی تربیت معلم به‌منظور توسعه حرفه‌ای معلمان»، *فصلنامه برنامه‌ریزی درسی ایران*، سال دهم، شماره ۳۸، پاییز ۱۳۹۴، صص ۳۸-۶۰
- ملکی، حسن؛ قاضی اردکانی، راحله (۱۳۹۵)، «رویکرد پژوهش محوری در آموزش: ماهیت، ضرورت‌ها، مؤلفه‌ها و راهکارهای تربیتی»، *فصلنامه پژوهش‌های کیفی در برنامه درسی دانشگاه علامه طباطبائی*، سال دوم، شماره ۵، زمستان ۱۳۹۵، صص ۳۵-۶۶
- اله ویردی، فرزانه؛ حسنی، محمد؛ قلاوندی، حسن؛ موسوی، میرنجف (۱۳۹۷). «ارزیابی وضعیت نابرابری پردیس‌های دانشگاه فرهنگیان در سطح درون داد جهت نیل به پژوهش و توسعه پایدار» *مطالعات برنامه‌ریزی درسی*، دوره ۷، شماره ۱۳، بهار و تابستان ۹۷. ۷۶-۹۶.

Abdolkhak, M, Grostick, S & Alice ,M (2001). Health information; management of a strategic resours USA ,W, B. Saunders company: P. 438-439

George E. O'Brien, Miami(2000) developing inquiry skills, Pine Villa Montessori School, Dade County (Florida) Public Schools,

Policy Review, 112(2), 89-94.

Side, Whitworth, B. A. Maeng, J. L. and Bell, R. L. (2013). Differentiating inquiry. Science Scope, 37(2). 10-17.

Trunk N, Arthur S. (2007). Action research and constructivism: two sides of the same coin? Or, one

West, C. (2011) Action Research as a Professional Development Activity, Arts Education